

STEPHAN PFEFFERLI

Stacja Badawcza Ministerstwa Rolnictwa Szwajcarii
Agroscope Reckenholz-Tänikon ART

KIERUNKI ROZWOJU SZWAJCARSKIEGO ROLNICTWA*

1. Wprowadzenie

Rolnictwo szwajcarskie, szczególnie po II wojnie światowej, zostało objęte programem ochronnym. Głównymi elementami tego programu były wysokie cła i kontyngenty importowe, które pod wpływem kolejnych negocjacji w ramach WTO zostały znacznie zredukowane. Ta presja na redukcję ceł i kwot importowych trwa dotychczas. Dochody osób pracujących w rolnictwie pozostawały w tym okresie w określonym stosunku do dochodów osób zatrudnionych w pozostałych działach gospodarki, na co miał wpływ wzrost cen skupu produktów rolnych do początku lat 1990. W przypadku produkcji mleka było to ułatwione, ponieważ w latach 1977-2009 obowiązywały kontyngenty mleczne. Ceny skupu produktów rolnych i w konsekwencji ceny produktów żywnościowych wzrosły i wystąpiła znaczna różnica w cenach w stosunku do krajów sąsiednich. To spowodowało wzrost zakupów produktów żywnościowych przez konsumentów za granicą. Efektem wysokich cen skupu produktów rolnych był wzrost produkcji rolniczej i większe zużycie nawozów mineralnych, jak również środków ochrony roślin, w rezultacie czego pojawiły się problemy ekologiczne: azot w wodach gruntowych, pozostałości środków ochrony roślin w wodach powierzchniowych, erozja gleb i zmniejszenie bioróżnorodności. Wysokie wspomaganie rolnictwa z jednej strony i powstanie problemów ekologicznych z drugiej przesądziły o konieczności zmian w polityce rolnej.

W niniejszym artykule analizą objęto zmiany warunków prawnych rolnictwa w Szwajcarii i ich oddziaływanie na gospodarstwa rolnicze. Wychodząc z analizy dotychczasowego stanu i oczekiwanych tendencji rozwojowych rolnictwa, określono kierunki zmian w organizacji gospodarstw rolniczych w Szwajcarii.

W rozdziale drugim omówiono czynniki wpływające na formy gospodarstw rolniczych. Rozdział trzeci zawiera przegląd zmian warunków produkcji rolniczej w Szwajcarii od połowy lat 1970. W rozdziale czwartym przedstawiono rozwój gospodarstw rolniczych w Szwajcarii, a w rozdziale piątym – kierunki zmian warunków gospodarowania i ich spodziewany wpływ na organizację gospodarstw rolniczych. W rozdziale szóstym podjęto próbę określenia przyszłych form organizacyjnych gospodarstw rolniczych w Szwajcarii.

* Artykuł przetłumaczył i opracował prof. dr hab. Wojciech Ziętara.

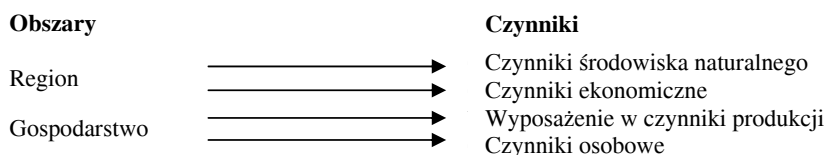
2. Czynniki określające formy gospodarstw rolniczych

W literaturze występują różne teorie dotyczące wpływu poszczególnych czynników na formy gospodarstw rolniczych. Poniżej dokonano przeglądu ważniejszych publikacji dotyczących optymalnej organizacji gospodarstw rolniczych. Zagadnieniami tymi zajmował się m.in. Zander [30].

2.1 Teorie rozwoju gospodarstw rolniczych i ich optymalnej organizacji

Opracowana przez Aeroboe i Brinkmanna teoria optymalnej organizacji gospodarstwa rolniczego wyjaśniała różnice w stopniach wielostronności gospodarstwa rolniczego działaniem dwóch grup czynników (sił): integrujących i różnicujących [9, 17].

Według Geisera [13], w gospodarstwie rolniczym mamy do czynienia z konkurencją różnych działalności o wykorzystanie czynników produkcji: ziemi, pracy i kapitału. Ta konkurencja o najpełniejsze wykorzystanie czynników produkcji umiejscowiona jest w określonych obszarach (rys. 1).

Rys. 1. Czynniki wpływające na konkurencyjność działalności produkcyjnych w gospodarstwie
Źródło: [13].

Siły różnicujące, zdaniem Brinkmanna, skłaniają gospodarstwa do uproszczenia organizacji i w konsekwencji do specjalizacji, skutkiem czego jest zmiana form organizacyjnych gospodarstw. Obok sił różnicujących, według Brinkmanna, na gospodarstwa oddziałują również siły integrujące, które skłaniają gospodarstwa do wielostronności (tab. 1).

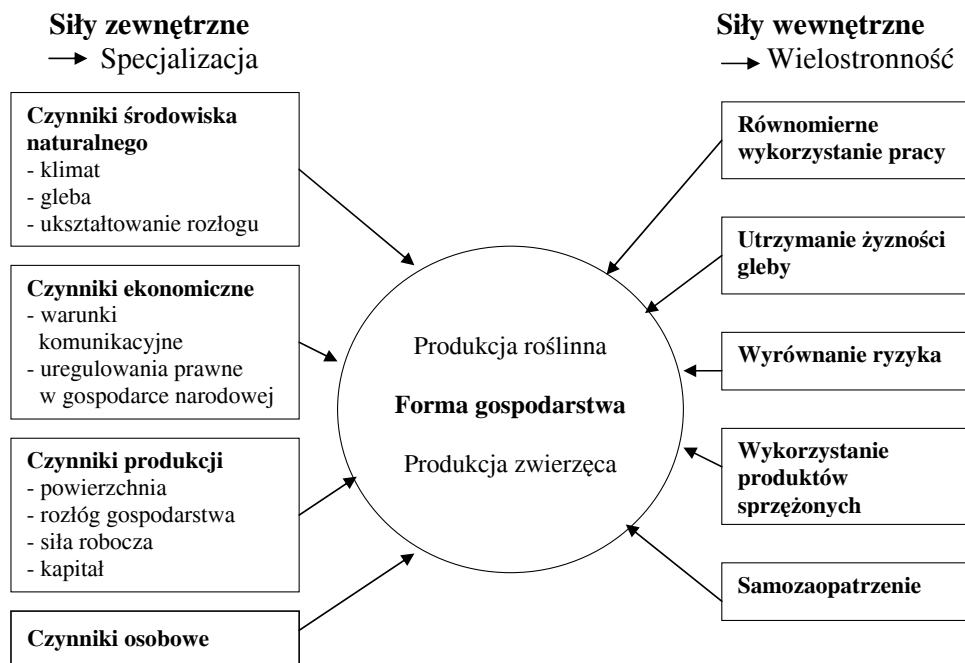
Tabela 1

Siły różnicujące i integrujące w gospodarstwie według Brinkmanna

Siły różnicujące	Siły integrujące
Środowisko przyrodnicze	Pełne wykorzystanie ziemi
Degresja kosztów	Równomierne wykorzystanie pracy
Osobowość rolnika	Zrównoważony bilans pasz
Postęp techniczno-biologiczny	Samozapatrzenie
-	Wyrównanie ryzyka

Źródło: [9].

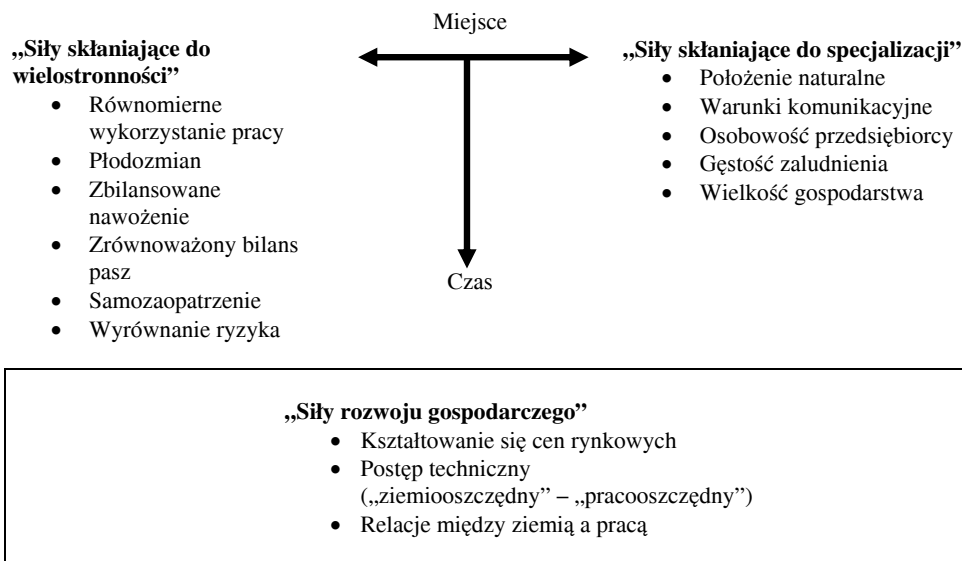
Według Geisera [13], wymieniane grupy sił oddziałują w przeciwstawnych kierunkach. W wyniku równowagi między tymi siłami tworzą się odmienne formy gospodarstw, które należy rozumieć jako kombinację różnych działalności w celu wykorzystania gleby (rys. 2). Według innych autorów, m.in. Dabberta i Brauna [9], oddziaływanie tych siły jest dokładnie rozpoznane. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że siły integrujące tracą na znaczeniu.

Rys. 2. Zewnętrzne i wewnętrzne siły wpływające na formy gospodarstw
Źródło: [13].

2.2 Model systemu gospodarstwa rolniczego

Model gospodarstwa rolniczego opracowany przez Andreae stanowi, według Langthamera [17], rozwinięcie teorii Aeroboe i Brinkmanna, z uwzględnieniem miejsca i czasu. Model Brinkmanna został rozszerzony przez wyróżnienie trzech grup sił i uwzględnienie nowego czynnika, jakim jest gęstość zaludnienia. W grupie sił skłaniających do jednostronności Andreae uwzględnił także wielkość gospodarstwa (rys. 3).

Rys. 3. Model systemu gospodarstwa rolniczego według Andreae

Źródło: [17].

2.3 Zróżnicowanie gospodarstw rolniczych

Według Zandera [30], problem dywersyfikacji gospodarstw rolniczych od kilku lat znajduje się w centrum zainteresowań badań ekonomiczno-rolniczych i polityki agrarnej. Wyróżnił on następujące możliwe cele badań: zagrożenia i szanse, jak również przeszkody dywersyfikacji.

Inny podział rodzajów dywersyfikacji przedstawiają Dabbert i Braun [9]. Autorzy ci wyróżniają m.in.:

- pojawienie się nowych metod produkcji rolniczej;
- wykorzystanie środków produkcji gospodarstwa rolniczego do produkcji pozarolniczej (np. pielęgnacja pól golfowych, prace komunalne);
- kombinację zatrudnienia przez podjęcie działalności nierolniczej obok działalności w gospodarstwie rolniczym.

Wydler i Flury [28] dokonali przeglądu możliwości różnego wykorzystania pracy przez rolników w Szwajcarii (tab. 2).

Dabbert i Braun podają za Kühnle [16], czym kierują się przedsiębiorcy rolni prowadzący duże gospodarstwa, którzy podejmują wprowadzanie działalności nierolniczych. Ma to wpływ na wzrost i rozwój przedsiębiorstw, dzięki synergii wzrasta efektywność i następuje zmniejszenie ryzyka. Zdaniem Zandera, kooperację między przedsiębiorstwami można określić mianem dywersyfikacji zewnętrznej.

Tabela 2

Cechy różnych form dywersyfikacji

Cechy	Formy dywersyfikacji		
	Pozioma	Pionowa	Lateralna (boczna)
Działania	Rozszerzenie dotychczasowego programu produkcji o produkty, które pozostają w związku z dotychczasową działalnością	Rozszerzenie programu produkcji o działania poprzedzające i następujące po dotychczasowym procesie produkcji. Można te działania określić pojęciem integracji pionowej	Wytwarzanie zupełnie nowych produktów rynkowych, które dotychczas nie były wytwarzane w gospodarstwie
Korzyści/straty	Dywersyfikacja ryzyka, lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału	Redukcja kosztów transakcyjnych	Potrzeba dodatkowego know-how → ryzykowne działalności
Przykłady	Uprawa nowych roślin, wprowadzenie nowych działalności produkcyjnych	Przetwórstwo we własnym gospodarstwie, sprzedaż bezpośrednia	Turystyka, gastronomia, alternatywne źródła energii

Źródło: Na podstawie Jacobs [14], za: Zander et al. [30].

3. Rozwój uregulowań prawnych w rolnictwie

3.1 Sytuacja wyjściowa

Wysokie ceny produktów rolnych w latach 1960-1990 doprowadziły do wzrostu poziomu intensywności szwajcarskiego rolnictwa. Spowodowało to powstanie, wspomnianych wcześniej, niepożądanych efektów ekologicznych, które spotkały się z krytyką. Procesy produkcyjne w rolnictwie od początku lat 1990. powodowały rosnące obciążenie środowiska przyrodniczego, wywołując niezadowolone społecznie i jednocześnie wzrost popytu na usługi środowiskowe (pielęgnacja krajobrazu, zachowanie biotopów itp.), jak również zwiększony popyt na produkty żywnościowe, których produkcja nie obciążała środowiska [6].

Rokowania WTO w ramach Rundy Urugwajskiej pokazały, że wspieranie produkcji rolnej przez ceny i kwoty eksportowe musi zostać ograniczone [22]. Na przełomie lat 1990/92 wydatki budżetowe na rolnictwo wzrosły o 58% (do produkcji i obrotu). Z tych powodów wprowadzono zmiany w szwajcarskiej polityce rolnej i przyjęto reformy, które wdrażano w 4 etapach (tab. 3).

Tabela 3

Cztery etapy reform rolnych w Szwajcarii

1 Etap	2 Etap	3 Etap	4 Etap
1993-1998	1999-2003	2003-2007	2008-2011
Płatności bezpośrednie	AP 2002	AP 2007	AP 2011
<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie płatności bezpośrednich niezależnych od produkcji • Spadek cen • Szczególne wspieranie produkcji ekologicznej (np. bioróżnorodności) • Zmiana ochrony celnej (WTO) 	<ul style="list-style-type: none"> • Zlikwidowanie gwarancji cenowych i gwarancji zbytu • Zlikwidowanie unii masła i sera • Powiązanie płatności bezpośrednich z usługami ekologicznymi 	<ul style="list-style-type: none"> • Zlikwidowanie kwot mlecznych w 2009 r. • Wprowadzenie przetargów na kontyngenty importowe mięsa • Rozszerzenie środków oddziaływania na poprawę struktury rolnej z uwzględnieniem warunków socjalnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Likwidacja subwencji eksportowych • Redukcja o 30% wsparcia rynkowego • Zmiana struktury płatności bezpośrednich • Obniżenie cła na zboża i pasze

Źródło: [11].

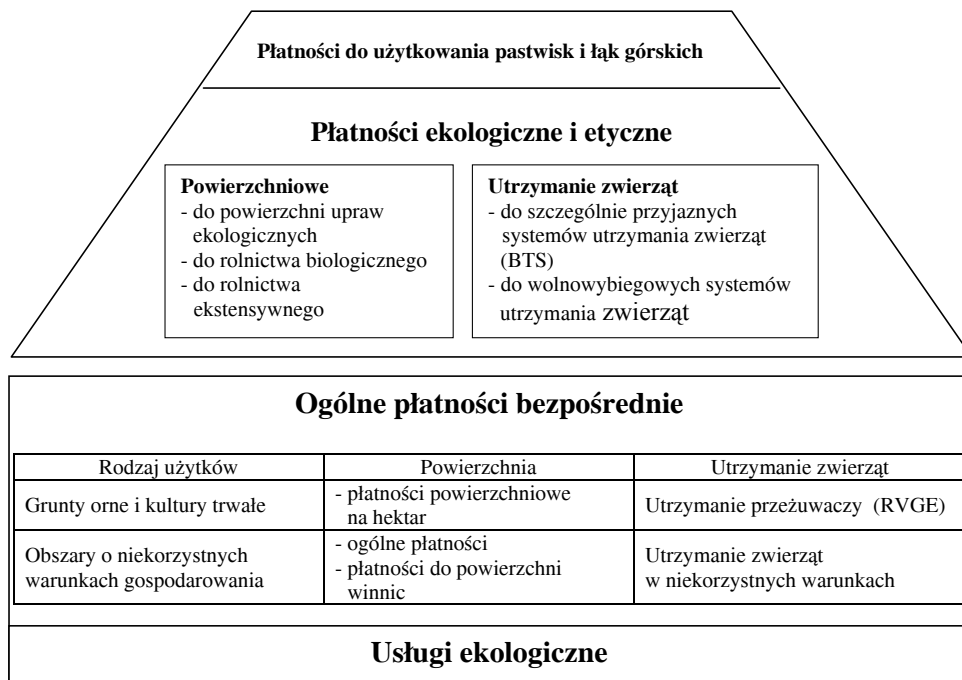
3.2 Dotychczasowe cztery etapy reform rolnych w Szwajcarii

Pierwszy etap reformy polityki rolnej polegał na powiązaniu polityki cenowej i dochodowej z wprowadzeniem płatności bezpośrednich niezależnych od produkcji od 1993 roku. Na podstawie nowych uregulowań prawnych (Art. 104 BV) w drugim etapie prawo rolne zostało poddane gruntownej rewizji. Głównymi elementami tych zmian była likwidacja gwarancji cenowych i zbytu oraz powiązanie płatności bezpośrednich z usługami ekologicznymi. Najważniejszym elementem trzeciego etapu była likwidacja kwot mlecznych i wprowadzenie przetargu przy podziale kontyngentów na mięso. Czwarty etap polityki rolnej 2011 został wprowadzony w 2009 roku. Do najważniejszych zadań w tym etapie należy likwidacja subwencji eksportowych z wyjątkiem produktów przetworzonych, redukcja wsparcia rynkowego o 30% i zmiana płatności bezpośrednich niezwiązanych z produkcją, jak również obniżenie ceł na zboża i pasze.

3.3 System płatności bezpośrednich w Szwajcarii

Przesłanką do opracowania systemu płatności bezpośrednich w gospodarstwach rolniczych w Szwajcarii było pełnienie przez rolnictwo funkcji ekologicznych. Wprowadzono zróżnicowanie między ogólnymi płatnościami bezpośrednimi a płatnościami wynikającymi z przesłanek ekologicznych i etycznych oraz płatność do

użytkowanych pastwisk i łąk górskich. Prawne podstawy systemu płatności określone są przez Prawo Rolne (SR 910.1), natomiast szczegóły uregulowań w systemie płatności (SR 210.13).

Rys. 4. System płatności bezpośrednich w Szwajcarii

Źródło: [25].

3.4 Usługi ekologiczne

Centralnym elementem w polityce rolnej w Szwajcarii są tzw. usługi ekologiczne. Gospodarstwa rolnicze, aby otrzymać płatności bezpośrednie, muszą spełnić określone warunki. Usługi ekologiczne obejmują:

- stosowanie przyjaznych dla zwierząt systemów ich utrzymania,
- zrównoważony bilans nawożenia,
- określony udział powierzchni ekologicznych,
- pożądane zmianowanie,
- stosowanie właściwych systemów ochrony gleby,
- stosowanie wybranych środków ochrony roślin.

Usługi ekologiczne obejmują część celów sformułowanych w artykule 4 i 5 Rozporządzenia Unii Europejskiej 1782/2003 [7]. Wymogi Cross-Compliance (CC) w Unii Europejskiej ukierunkowane są na środowisko, wodę i ochronę zwierząt (Art. 70 ust. 4 LwG). Nitsch i Osterburg [21] stwierdzają, że dużo standardów usług

ekologicznych w Szwajcarii pokrywa się z wymogami CC. Spełniają one minimalne warunki produkcji w Unii Europejskiej. Wymogi w zakresie usług ekologicznych w Szwajcarii częściowo są bardziej restrykcyjne aniżeli minimalne standardy w Unii Europejskiej (minimalny udział powierzchni ekologicznych, požądane następstwo roślin, jak również wybór określonych środków ochrony roślin), a częściowo łagodniejsze, np. brak ochrony trwałych użytków zielonych. Cross-Compliance obejmuje częściowo większy zakres niż wymogi z zakresu usług ekologicznych (w szczególności prawo w zakresie środków żywnościowych), przy czym obszary te w Szwajcarii są prawnie uregulowane.

4. Rozwój szwajcarskiego rolnictwa

4.1 Gospodarstwa rolnicze

W tabeli 4 przedstawiono zmiany w liczbie gospodarstw rolniczych między 1980 a 2007 rokiem. W tym okresie liczba gospodarstw zmalała o połowę. Szczególnie istotne zmniejszenie dotyczyło gospodarstw o powierzchni do 20 ha użytków rolnych, natomiast liczba gospodarstw o powierzchni powyżej 30 ha zwiększyła się.

Najsilniejszy spadek liczby gospodarstw odnotowano między rokiem 1990 a 2000, szczególnie silny w gospodarstwach mniejszych o powierzchni do 3 ha użytków rolnych i z przedziału 3-10 ha. Przyczyną tego stanu były rozwiązania prawne wprowadzone w 1993 roku, według których gospodarstwa ubiegające się o płatności bezpośrednie musiały spełniać warunek minimalnej wielkości. Wielkość ta została ustalona na poziomie 0,25 standardowej jednostki siły roboczej. Do tej kategorii zaliczano rolników w wieku do 65 lat, powyżej tego wieku nie przysługiwały płatności bezpośrednie.

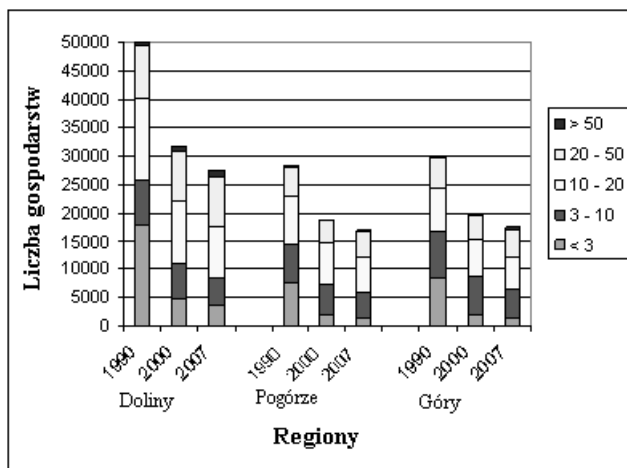
Tabela 4

Liczba gospodarstw rolniczych według klas wielkościowych

Klasy wielkościowe (ha UR)	1980	1990	2000	2007
<3	43 481	33 738	8 371	6 577
3-10	29 342	22 898	18 542	14 148
10-20	34 638	31 007	24 984	20 876
20-30	12 223	13 773	11 674	11 695
30-50	4 560	5 658	5 759	6 751
>50	1 030	1 222	1 207	1 717
Razem	125 274	108 296	70 537	61 764

Źródło: [23].

Z rysunku 5 wynika, że liczba gospodarstw zmniejszyła się we wszystkich regionach, wzrósł też udział gospodarstw o powierzchni większej niż 20 ha.

Rys. 5. Zmiany liczby gospodarstw w regionach i według klas wielkościowych (ha UR) między 1990 a 2007 rokiem

Źródło: [23].

4.2 Liczba gospodarstw mlecznych według wielkości stad krów

Pogłowie krów obejmuje krowy mleczne i krowy ras opasowych (mamki). Liczba gospodarstw mlecznych w latach 1978-2007 zmniejszyła się o połowę, przy jednoczesnym wzroście liczby krów ras opasowych.

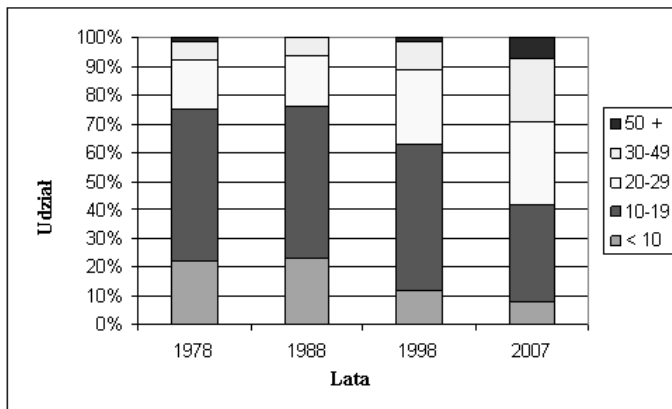
Tabela 5

Zmiany w liczbie gospodarstw mlecznych z uwzględnieniem wielkości stad w latach 1978-2007

Liczba krów/ gospodarstwo	1978	1988	1998	2007
< 10	40 668	29 931	14 790	9 838
10-19	34 008	29 007	27 064	16 595
20-29	6 355	5 777	8 283	8 846
30-49	1514	1 301	2 028	4 217
> 50	181		200	818
Razem	82 726	66 016	52 365	40 314

Źródło: [23].

Od 1990 roku nie obowiązuje powiązanie kwot mlecznych z powierzchnią użytków rolnych, co spowodowało wzrost pogłowia krów w większych stadach (rys. 6). Udział krów w stadach większych niż 30 sztuk wzrósł w okresie 1978-1998 z 6% do 11%, a w 2007 roku podniósł się do 18%. Rezygnacja z kwotowania mleka z końcem kwietnia 2009 roku wzmocniła ten proces.

Rys. 6. Podział pogłowia krów według liczby krów w stadzie

Źródło: [23].

Postęp techniczny, umożliwiający substytucję pracy przez kapitał, prowadzi do znacznego spadku nakładów pracy w produkcji rolniczej. W 1990 roku średnie nakłady pracy w gospodarstwie wyspecjalizowanym w produkcji mleka w regionie dolinowym przy stadzie 18 krów wynosiły 3 100 rbh, natomiast w 2010 roku na obsługę 26 krów – około 3 000 rbh. Spadek nakładów pracy w przeliczeniu na 1 krowę wyniósł 33%. Wydajność mleczna krów w okresie 20 lat wzrosła o 1 000 kg zarówno w oborach uwięziowych, jak i wolnostanowiskowych [2].

4.3 Liczba gospodarstw trzodowych według wielkości stad trzody chlewnej

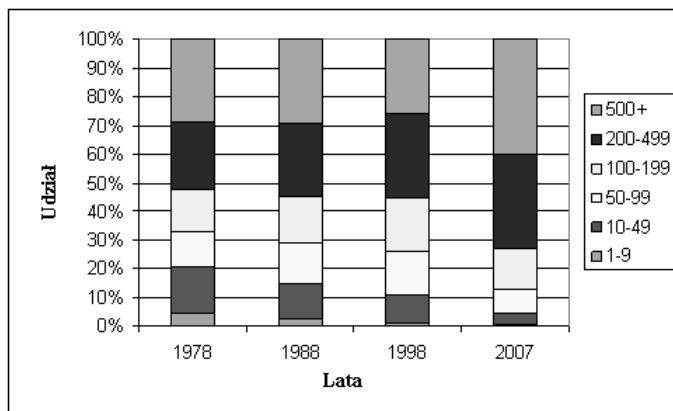
W tabeli 6 przedstawiono dane dotyczące zmian struktury w gospodarstwach trzodowych. Liczba tych gospodarstw w latach 1978-2007 zmniejszyła się z 46 472 do 10 416, tj. o 78%. Spadek ten jest szczególnie znaczący w gospodarstwach trzodowych utrzymujących mniej niż 50 sztuk (88%). Gospodarstw utrzymujących stada z przedziału 50-200 sztuk było mniej o 41%, natomiast ze stadami ponad 200 sztuk więcej o 8%.

Tabela 6

Zmiany w liczbie gospodarstw trzodowych z uwzględnieniem wielkości stad w latach 1978-2007

Liczba sztuk trzody/ gospodarstwo	1978	1988	1998	2007
1-9	21 832	11 722	4 883	2 230
10-49	16 556	9 095	5 534	2 357
50-99	3 599	3 841	3 198	1 853
100-199	2 234	2 268	2 047	1 550
200-499	1 602	1 555	1 403	1 665
500+	649	682	505	761
Razem	46 472	29 163	17 570	10 416

Źródło: [23].

Rys. 7. Podział поголівья trzody chlewnej według wielkości stad

Źródło: [23].

Rysunek 7 świadczy o tym, że udział trzody w stadach powyżej 200 sztuk był praktycznie stały w okresie 1978-1998, w następnych latach widoczny jest wyraźny wzrost. Przyczyną tego wzrostu było zwiększenie dopuszczalnej obsady trzody chlewnej i drobiu, zgodnie z wymogami usług ekologicznych w zakresie nawożenia organicznego. Gospodarstwa te w celu rolniczego zagospodarowania odchodów mogą zawierać umowy z innymi gospodarstwami, co wpłynęło na zwiększenie поголівья zwierząt i polepszyło zdolność konkurencyjną tych gospodarstw. Pоголівье tuczników w tych gospodarstwach od początku 2004 roku wzrosło z 1 000 do 1 500 sztuk [15].

Na podstawie dostępnych danych statystycznych nie jest możliwe ustalenie liczby gospodarstw utrzymujących maciory z nastawieniem na produkcję prosiąt oraz hodujących wyłącznie tuczniaki. W gospodarstwach utrzymujących maciory z reguły jest mniej zwierząt niż w gospodarstwach nastawionych na tucz. Strukturę gospodarstw z podziałem na utrzymujące maciory i tuczniaki w takich krajach, jak Niemcy, Austria i Szwajcaria, przedstawił Lehmann [18].

4.4 Liczba gospodarstw według typów

Tabela 7 zawiera dane dotyczące podziału gospodarstw według typów. Wynika z niej, że – zgodnie z typologią Unii Europejskiej – gospodarstwa wypasowe w Szwajcarii odgrywają decydującą rolę. Liczba gospodarstw ogółem w Szwajcarii w latach 1997-2007 zmniejszyła się o jedną piątą (20,5%). Powyżej średniej zmalała liczba gospodarstw mieszanych roślinno-zwierzęcych (38,5%), a także gospodarstw z kulturami trwałymi (32,4%) i gospodarstw wypasowych (26,4%). Wzrosła natomiast liczba gospodarstw nastawionych na produkcję zwierzęcą (o 69,2%). Skutkiem tych zmian było zwiększenie udziału gospodarstw z produkcją zwierzęcą i ziarnożernych, a także spadek udziału gospodarstw wypasowych, roślinno-zwierzęcych oraz z kulturami trwałymi.

W tabeli 8 przedstawiono zmiany w liczbie gospodarstw według typów, zgodnie z typologią stosowaną w Szwajcarii [12], gdzie uwzględniono tzw. gospodarstwa referencyjne (postulowane). Z przedstawionych liczb wynika, że najwięcej jest gospodarstw mlecznych i mieszanych mleczno-roślinnych. W grupach tych widoczny był ponadprzeciętny spadek liczby gospodarstw. Jednocześnie nastąpił wzrost liczby gospodarstw utrzymujących bydło opasowe i gospodarstw kombinowanych (bydło opasowe plus inne działalności rolnicze). Zwiększyła się także liczba gospodarstw utrzymujących konie, owce i kozy, co wiąże się z rosnącym znaczeniem rekreacji konnej w pobliżu dużych aglomeracji miejskich.

Tabela 7

Zmiany liczby gospodarstw według typów w latach 1997-2007

Typy gospodarstw	1997	2007	Zmiana	
			Liczba	%
Uprawy polowe	5 196	4 335	- 861	- 16,6
Ogrodnicze	1 175	1 129	- 46	- 3,9
Kultury trwałe	6 482	4 380	- 2 102	- 32,4
Wypasowe	50 361	37 089	- 13 272	- 26,4
Ziarnożerne	1 467	1 813	+ 346	+ 23,6
Roślinne	1 682	1 637	- 45	- 2,7
Zwierzęce	4 078	6 899	+ 2 821	+ 69,2
Mieszane (roślinno-zwierzęce)	7 289	4 482	- 2 807	- 38,5
Razem	77 730	61 764	- 15 966	- 20,5

Źródło: SBV (1998, 2008).

Tabela 8

Zmiany liczby gospodarstw referencyjnych^a według typów w latach 1990 i 2008

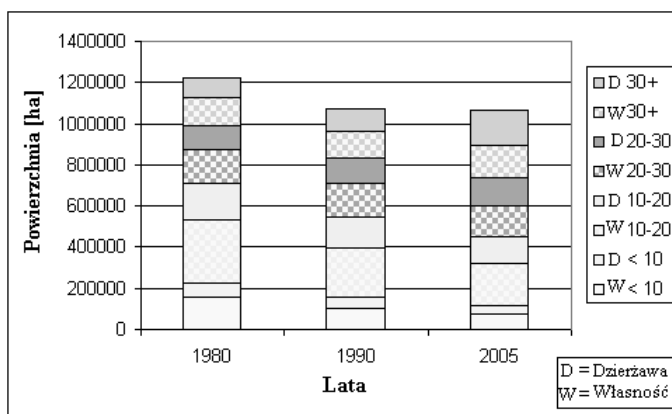
Typy gospodarstw	1990	2008	Zmiana	
			Liczba	%
Uprawy polowe	3 641	3 462	- 179	- 4,9
Kultury specjalne	4 395	3 785	- 610	- 13,9
Mleczne	25 361	15 714	- 9 647	- 38
Opasowe (bydło)	406	3 110	2 704	666
Pozostałe bydło	3 507	3 915	408	11,6
Konie/owce/kozy	1 525	2 892	1 367	90
Ziarnożerne	1 938	1 507	- 431	- 22,2
Mieszane (mleczne/uprawy polowe)	9 785	3 573	- 6 212	- 66
Mieszane (z bydlęciem opasowym)	212	1 025	813	384
Mieszane (z ziarnożernymi)	6 208	4 655	- 1 553	- 25,0
Pozostałe mieszane	8 749	6 774	- 1 975	- 22,6
Razem	65 727	50 412	- 15 315	- 23,3

^a Gospodarstwa referencyjne – postulowane typy gospodarstw.

Źródło: Zentrale Auswertung von Buchhaltungsdaten, Betriebszählungsdaten BFS.

4.5 Stosunki własnościowe w rolnictwie

Z rysunku 8 wynika, że maleje powierzchnia gospodarstw do 20 ha, wzrasta natomiast gospodarstw powyżej 30 ha. W 1980 roku 63% ziemi stanowiło własność, natomiast w 2005 roku udział ten zmniejszył się do 56%. Odpowiednio wzrósł udział dzierżawy: z 37% do 44%.

Rys. 8. Stosunki własnościowe w rolnictwie według klas wielkości (ha UR)

Źródło: [23].

W 2005 roku udział własnej ziemi we wszystkich gospodarstwach o powierzchni mniejszej niż 30 ha był wyższy aniżeli udział dzierżawy, który w tym roku wynosił od 36% do 52%, poczynając od gospodarstw małych do dużych.

4.6 Gospodarstwa rolnicze z działalnością dodatkową

Jedną z możliwości powiększenia dochodów przez gospodarstwa rolnicze jest dywersyfikacja działalności z wykorzystaniem zasobów gospodarstwa. W tabeli 9 przedstawiono dane dotyczące rodzajów dodatkowych działalności prowadzonych w gospodarstwach.

Tabela 9

Liczba gospodarstw rolniczych prowadzących dodatkową działalność

Działalności	1996	2006	Przyrost (%)
Ferie w gospodarstwie	73 424	103 500	41,0
Noclegi na słomie	22 290 ^a	38 302	72,0
Pomoc niepełnosprawnym (Green Care)	40	88	120,0
Produkcja energii, biogazownie (gigawatogodzin)	5,4	21,8	304,0
Gospodarstwa rolno-leśne	105 324	112 700	7,0

^a Rok 1998.

Źródło: SBV (2008).

Posiadanie lasów przez rolników ma długą tradycję w gospodarstwach rolniczych Szwajcarii i umożliwiło racjonalne wykorzystanie pracy. Ostatnio szczególnego znaczenia nabiera produkcja energii i opieka nad niepełnosprawnymi (Green Care). Są to nowe obszary dodatkowej działalności w gospodarstwach rolniczych. Produkcja energii wiąże się z wykorzystaniem energii słonecznej. Prowadzenie zajęć szkolnych w gospodarstwach rolniczych, kompostowanie zielonych odpadów i odśnieżanie dróg stanowią dalsze dodatkowe działalności, które pozwalają wykorzystać zasoby gospodarstw. Do tego dochodzą działalności niszowe, np. produkcja jedwabiu [27] i wytwarzanie eterycznych olejków z ziół i igieł jodłowych [10].

5. Rozwój rolnictwa i możliwe jego skutki

5.1 Dalszy rozwój systemu płatności bezpośrednich

Dalszy rozwój obecnego systemu płatności bezpośrednich powinien być konsekwentnie skorelowany z oczekiwaniami społecznymi i ukierunkowany na szeroko pojęte usługi społeczne oraz gospodarcze [4]. W tym celu konieczne jest podjęcie nieschematycznych działań, które zwiększyłyby efektywność systemu płatności bezpośrednich. Parlament (2009) proponuje pięć instrumentów płatności bezpośrednich:

- 1) Opłaty za utrzymanie kultury krajobrazu i jego otwartości;
- 2) Opłaty z tytułu samozaopatrzenia w celu utrzymania potencjału produkcyjnego gospodarstwa;
- 3) Opłaty za utrzymanie bioróżnorodności;
- 4) Opłaty za utrzymanie jakości i zróżnicowania krajobrazu;
- 5) Opłaty za wprowadzanie przyjaznych systemów utrzymania zwierząt.

Część dotychczasowych rodzajów płatności bezpośrednich zostanie zintegrowana z nowym systemem, natomiast pozostałe nie będą uwzględniane. Przesłanką do opracowania nowego systemu płatności bezpośrednich będą usługi ekologiczne.

Konkretne rozwiązania przyszłego systemu płatności bezpośrednich nie są jeszcze rozstrzygnięte (opracowanie systemu płatności, który uwzględniałby różne typy gospodarstw rolniczych jest bardzo trudne). Usługi ekologiczne, jako przesłanka utrzymania płatności bezpośrednich, związane będą z płatnościami od powierzchni i liczby zwierząt

5.2 Umowy w zakresie handlu rolnego z Unią Europejską

W 2008 roku Szwajcaria rozpoczęła pertraktacje z Unią Europejską w celu podpisania układu o wolnym handlu rolnym. Zgodnie z tym układem, powinno nastąpić wzajemne otwarcie rynków w zakresie produktów rolnych i żywnościowych [4]. Oznacza to, że wszelkie opłaty, jak cła i kontyngenty, oraz inne warunki powinny być zniesione. Obok surowców rolniczych (mleko, żywiec) należy uwzględnić środki produkcji rolniczej, a także dalsze ogniwa produkcji i handlu (nasiona, maszyny oraz produkty przetwórstwa rolno-spożywczego, jak sery, jogurty). Otwarcie rynku Unii Europejskiej powinno doprowadzić do obniżki kosztów produkcji w rolnictwie i przemyśle przetwórczym, a jednocześnie poprawić dostęp rolników szwajcarskich do rynku Unii Europejskiej. Szwajcarski Związek Rolników jest zdecydowa-

nie przeciwny umowie o wolnym handlu z Unią Europejską, w przekonaniu, że umowa taka będzie niekorzystna dla rolników szwajcarskich.

Pierwsze wyniki rachunków modelowych z wykorzystaniem modeli sektorowych rolnictwa szwajcarskiego SILAS [19] prowadzą do stwierdzeń, że nastąpi przesunięcie z produkcji roślinnej do zwierzęcej, ponieważ różnica między Szwajcarią i Unią Europejską w zakresie cen produktów roślinnych jest większa niż produktów zwierzęcych, zwłaszcza mleka. Wynika to z kosztów komparatywnych. W regionach dolinowych należy oczekiwać wyraźnego spadku dochodów, które spowodują wzmocnienie zmian w strukturze gospodarstw. Została utworzona grupa robcza, mająca za zadanie opracowanie propozycji odpowiednich działań [1].

5.3 Wnioski z rokowań WTO w Doha

W ramach dotychczasowych rokowań Rundy WTO w Doha chodzi o polepszenie dostępu do rynków przez dalszą redukcję ceł, likwidację wsparcia wewnętrznego i kwot eksportowych, jak również szczególnie zróżnicowane traktowanie krajów rozwijających się [2]. Rezultaty rokowań WTO dotyczące przemysłu zorientowanego na eksport, a także banków i instytucji ubezpieczeniowych są bardzo istotne i korzystne dla szwajcarskiej gospodarki. Warunkuje to dalsze ustępstwa Szwajcarii w odniesieniu do rolnictwa. Likwidacja kwot eksportowych stanowiła wyraźny cel polityki rolnej 2011 Szwajcarii (por. tab. 3). Z punktu widzenia Szwajcarii, cel Rundy Doha został osiągnięty. Likwidacja wspierania wewnętrznego jest oceniana pozytywnie, ponieważ środki wykorzystywane na płatności bezpośrednie mogą być przeznaczone na wspieranie usług ekologicznych. Problematyczna jest tzw. „Camping”, ponieważ formuła (sposób) ograniczania ceł w odniesieniu do produktów wrażliwych (świeże warzywa, przetwory mleczne, wołowina) nie daje możliwości skutecznego dostosowania się gospodarstw. Związek Rolników Szwajcarskich postuluje opracowanie elastycznego rejestru zasad w handlu produktami żywnościowymi, z uwzględnieniem położenia geograficznego krajów [26]. Zgłasza jednocześnie obawy, że likwidacja ceł na produkty rolnicze nie spowoduje odpowiedniego spadku cen na środki do produkcji rolniczej, co spowoduje pogorszenie sytuacji rolników szwajcarskich i ich udział w rynku zmniejszy się.

5.4 Konkluzja

Obecnie trudno przewidzieć działania rozważanych zmian i ich skutki dla rozwoju szwajcarskiego rolnictwa i gospodarstw rolniczych. Jest jednak pewne, że nacisk na zmianę struktury doprowadzi do wzrostu wielkości gospodarstw. Propozycje Rundy Doha, przyjęte jesienią 2008 roku, a także zakończenie negocjacji o wolnym handlu z Unią Europejską w zakresie produktów rolnych i spożywczych pozostają dla rolnictwa szwajcarskiego głównym problemem. Jednocześnie system bezpośrednich płatności zostanie tak opracowany, aby premiował usługi rolnictwa dla całej gospodarki i społeczeństwa. Z tego powodu przyjęcie umowy o wolnym handlu może stanowić przesłankę do integracji Szwajcarii z Unią Europejską.

6. Wnioski końcowe

Z rozważań przedstawionych w rozdziałach 3, 4 i 5 nie wynikają ostateczne wnioski co do form gospodarstw, jakie rozwiną się w przyszłości w Szwajcarii. Można jednak sformułować kilka hipotetycznych wypowiedzi:

- Opracowany i realizowany w Szwajcarii system płatności bezpośrednich był korzystny dla dużych powierzchniowo gospodarstw, które spełniały minimalne wymagania ekologiczne. Świadczenie usług ekologicznych osłabia jednostronną specjalizację gospodarstw.
- Średnia liczba krów i trzody chlewnej w gospodarstwach wzrasta, natomiast liczba gospodarstw mlecznych i trzodowych maleje. Ta tendencja nadal się utrzyma, ponieważ efekty skali w większości gospodarstw mlecznych w Szwajcarii nie zostały jeszcze wyczerpane.
- Nastąpił wzrost liczby gospodarstw utrzymujących bydło opasowe, konie, owce i kozy, natomiast spadek liczby gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji mleka. Wymienione pierwsze grupy gospodarstw wymagają mniejszych nakładów pracy niż w gospodarstwach nastawionych wyłącznie na produkcję mleka, co umożliwi podział pracy między różne osoby, z uwzględnieniem pracowników najemnych.
- Następuje wzrost dywersyfikacji działalności w gospodarstwach. Nie jest jednak jasne, czy ta dywersyfikacja przetrwa zmianę pokoleń. Dywersyfikacja stanowi jedną z możliwości rozwoju gospodarstw o niskich dochodach i umożliwia utrzymanie gospodarstwa do momentu przejścia na emeryturę.
- Zmiana struktury doprowadziła do wzrostu udziału dzierżaw z 36% na 52%. Ta tendencja utrzyma się, ponieważ ceny ziemi w Szwajcarii są wysokie, zatem powiększanie powierzchni gospodarstw poprzez dzierżawę jest łatwiejsze niż przez kupno ziemi.
- Wystąpi spadek nakładów pracy w gospodarstwach. Będzie to możliwe przez rozwój specjalizacji, świadczenie usług ekologicznych i racjonalizację.
- Struktura produkcji w gospodarstwach zmienia się. Traci na znaczeniu produkcja roślinna, rośnie natomiast znaczenie produkcji zwierzęcej. Udział płatności bezpośrednich w dochodach wzrasta, zwłaszcza w gorszych naturalnych warunkach produkcji rolniczej.
- Są przykłady efektywnych działań wspólnych rolników, które umożliwiają osiągnięcie lepszych efektów w chowie zwierząt przez różne formy kooperacji. Przez wymianę ziemi możliwy jest podział pracy i specjalizacja. Dotychczas działania te odgrywają niewielką rolę.
- Szczególnie w uprawie warzyw występują gospodarstwa z efektem stosujące integrację pionową, np. w uprawie sałaty, którą przygotowują do bezpośredniej konsumpcji. Warunkiem tego rodzaju działalności jest odpowiednia wielkość. Tradycyjnych w sensie dosłownym gospodarstw rodzinnych, gdzie większa część pracy wykonywana jest przez członków rodziny, jest coraz mniej. Struktura gospodarstw w Szwajcarii jest zróżnicowana ze względu na różne naturalne warunki produkcji. Liczba gospodarstw będzie dalej malała, ale zróżnicowane naturalne warunki produkcji także w przyszłości będą mieć wpływ na dużą różnorodność form gospodarstw.

Literatura:

1. AG Begleitmassnahmen. Begleitmassnahmen zu einem Freihandelsabkommen im Agrar- und Lebensmittelbereich. Bericht der AG Begleitmassnahmen zuhanden des Eidgenössischen Volkswirtschaftsdepartements. Juli 2009. Internet: www.blw.admin.ch/ThemaAgrarpolitik_Agrarfeihandel_Schweiz-EU, 31.08.2009.
2. BLW. Agrarbericht 2003. Internet: <http://www.blw.admin.ch/dokumentation/00018/00498/index.html?>, 07.09.09.
3. BLW. Agrarfeihandel Schweiz – EU. Internet: <http://www.blw.admin.ch/themen/00005/00298/index.html?lang=de>, 31.08.2009.
4. BLW. Weiterentwicklung des Direktzahlungssystems WZ. Internet: <http://www.blw.admin.ch/themen/00005/00513/index.html?lang=de>, 31.08.2009.
5. Bundesgesetz über die Landwirtschaft (Landwirtschaftsgesetz, LWG, SR 910.1) http://www.admin.ch/ch/d/sr/910_1/index.html.
6. Bundesrat. Botschaft zur Änderung des Landwirtschaftsgesetzes vom 27. Januar 1992. 92.010. 139 S. Bern.
7. Bundesrat. Weiterentwicklung des Direktzahlungssystems. Bericht des Bundesrates. 185 S. 6. Mai 2009. Internet: <http://www.blw.admin.ch/themen/00005/00513/index.html?lang=de>, 31.08.2009.
8. Bundesverfassung (BV Art. 104, SR 101). <http://www.admin.ch/ch/d/sr/c101.html>.
9. Dabbert S. und Braun J.: Landwirtschaftliche Betriebslehre. Verlag Eugen Ulmer Stuttgart. UTB 8318, 2006.
10. Eppenberger D.: Die „Kosmetikbauern“ verbreiten der Duft der Schweiz. LID Nr. 2928. Internet: <http://www.lid.ch/de/medien/mediendienst/artikel/infoarticle/22628/>, 07.09.2009.
11. EVD. Aussprachepapier zur Weiterentwicklung der Agrarpolitik: Zwischenetappe für die Jahre 2012 und 2013. Entwurf Ämterkonsultation. Eidgenössisches Volkswirtschaftsdepartement (EVD), 31.8.2009.
12. FAT. Hauptbericht 1999. Nr. 23. Zentrale Auswertung von Buchhaltungsdaten. Eidg. Forschungsanstalt für Agrarwirtschaft und Landtechnik, Tänikon, 8356 Ettenhausen, 2000.
13. Geiser D., Kistler H.R., Rychen P. und Zeller W.: Landwirtschaftliche Betriebslehre. Verlag Wirz Aarau, 1976.
14. Jacobs S.: Strategische Erfolgsfaktoren der Diversifikation. Nbf neue betriebswirtschaftliche Forschung, Bd. 88. Wiesbaden. Zitiert in Zander et al. (2008).
15. Ktipp: Tierschützer ausgetrickst. Saldo 3/2004. Internet: http://www.ktipp.ch/themen/beitrag/1019312/Tierschuetzer_ausgetrickst, 22.8.09.
16. Kühnle E.: Unternehmensdiversifikation in landwirtschaftlichen Grossunternehmen der neuen Bundesländer, AgriMedia Verlag, Bergen. Zitiert in Dabbert und Braun, 2006.
17. Langthaler E.: Agrarsysteme ohne Akteure? Sozioökonomische und sozioökologische Modelle in der Agrargeschichte. In: Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 3: 216-238. Internet: <http://www.univie.ac.at/ruralhistory/agrarsysteme.pdf>, 15.08.2009.
18. Lehmann B., Gerwig C. und Huber R.: Wettbewerbsfähigkeit der schweizerischen Schweine- und Geflügelproduktion. 24.10.2005. Internet: http://www.aviforum.ch/downloads/Studie_%20ETH.pdf, 22.08.2009.
19. Mack G.: Auswirkungen FHAL-EU auf CH-Landwirtschaft. 31. Informationstagung Agrarökonomie, 11. September 2008. Internet: <http://www.art.admin.ch/dienstleistungen/00882/00982/01143/index.html?lang=de>, 2.09.09.

20. Messerli B.: Eigene Kartoffeln von Nachbars Feld. LID Nr. 2929 vom 27. Juli 2009. Internet: <http://www.lid.ch/de/medien/mediendienst/artikel/infoarticle/22637/>, 07.09.09.
21. Nitsch H. und Osterburg B.: Cross Compliance (CC) in der EU und ökologischer Leistungsnachweis (ÖLN) in der Schweiz – eine vergleichende Analyse. Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft, Braunschweig. Zitiert in: Bundesrat, 2009.
22. Popp H.: Das Jahrhundert der Agrarrevolution. Schweizer Landwirtschaft und Agrarpolitik im 20. Jahrhundert. Schweizer Agrarmedien GmbH, Bern 2000.
23. SBV, div. Jahrgänge. Statistische Schätzungen und Erhebungen über Landwirtschaft und Ernährung. Schweizerischer Bauernverband.
24. SBV. Freihandelsabkommen Schweiz – EU. Internet: <http://www.sbv-usp.ch/de/positionen/freihandel-ch-eu/>, 31.08.2009.
25. SBV. Reform der Schweizer Agrarpolitik. Foliensatz. Schweizerischer Bauernverband. Internet: http://www.sbv-usp.ch/fileadmin/user_upload/bauernverband/Taetigkeit/Argumente/06_AP-Reform.pdf, 08.09.09.
26. SBV. WTO – Der Landwirtschaft drohen Einbussen von über zwei Milliarden Franken. Internet: http://www.sbv-usp.ch/fileadmin/user_upload/bauernverband/Aktuell/Medien/PM_2004_de/040524_SBV_MK_WTO_Referat_JB.pdf, 08.09.09.
27. Sda. «Swiss Silk» setzt auf die Seidenraupe als Nutztier. news.ch, 13.09.2009. Internet: <http://www.news.ch/Swiss+Silk+setzt+auf+die+Seidenraupe+als+Nutztier/390819/detail.ht>, 07.09.09.
28. Wydler H. und Flury Ch.: Pluriaktive Landwirtschaft in der Schweiz – Eine sekundärstatistische Analyse. Yearbook of Socioeconomics in Agriculture, 2009.
29. Verordnung über die Direktzahlungen an die Landwirtschaft (Direktzahlungsverordnung, DZV, SR 910.13). http://www.admin.ch/ch/d/sr/c910_13.html
30. Zander K., Plagge J. und Strohm-Lömpcke R.: Diversifizierung, Spezialisierung, Kooperation im ökologischen Landbau: Konzepte und Strategien zur Verbesserung des Betriebsmanagements und der Arbeitsorganisation. Johann Heinrich von Thünen-Institut (vTI), Braunschweig und Bioland Beratung, Augsburg 2008. Internet: <http://orgprints.org/14861/1/14861-03OE454-vTI-bioland-plagge-2008-betriebsmanagement.pdf>, 15.08.2009.

STEPHAN PFEFFERLI

Research Station of the Swiss Federal Office
for Agriculture
Agroscope Reckenholz-Tänikon ART

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF THE SWISS AGRICULTURE

Summary

The study presents changes that the Swiss agriculture underwent between 1980 and 2007. It also discusses factors affecting the changes in the farms organisation, identifying two groups of such factors: internal and external. As regards external factors, special attention is paid to agricultural policy changes in 1993-2011. They consisted in the introduction of direct, decoupled payments, payments for certain organic services, elimination of export subsidies and reduction of customs duties on cereals and animal feed. The changes introduced in the agricultural policy have resulted in a considerable decrease in the number of farms and the increase in their scale of production. The study also describes directions of changes in the structure of farms. The scale of farms' production is expected to grow further thanks to the lease of land accompanied by a simultaneous diversification of production.